

connection with regional socio-economic processes in Ukraine. The system of indexes by which it is possible to probe intercommunication of development of connection and socio-economic processes in regions is developed.

Key words: development of connection, socio-economic processes, cellular, satellite communication.

УДК 330.131.7:334.72

Бурковський А.П., старший викладач кафедри економіки підприємства

РИЗИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

У статті досліджені ризики у діяльності підприємств малого і середнього бізнесу. Визначено класифікацію і джерела виникнення ризикових ситуацій. Запропоновано методи диверсифікації та методика здійснення аналізу ризиків.

Ключові слова: ризики, невизначеність, диверсифікація, підприємства малого і середнього бізнесу, чинники та методи оцінювання рівня ризику, стратегії уникнення ризику.

Для успішного існування в умовах ринкової економіки підприємствам необхідно зважуватися на впровадження технічних нововведень і на сміливі дії, а це підсилює ризик.

Теоретичні та практичні аспекти проблеми ризиків на підприємстві досліджено в працях багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, таких як І.Т. Балабанов [2], В.В. Вітлінський [5], В.М. Гранатуров [6], Г.Б. Клейнер [9], Л.М. Тепман [14], Шегда Л.В. [16] та інші.

Ретельний аналіз ризиків цих взаємовідносин є надзвичайно важливим, зважаючи, що згідно з даними Державного комітету статистики України [15], майже 41,8% підприємств промисловості України в 2010 р. зазнали економічних збитків.

Особливості ризиків у діяльності підприємств в малому та середньому бізнесі досліджено В.А. Кравченком [12]. На думку вченого, ризик менеджменту в обмеженому масштабі використовується в усіх функціональних сферах діяльності цих підприємств, а більше половини малих і середніх підприємств використовують окремі елементи інтегрального ризик менеджменту.

Ситуація ризику характеризується такими ознаками:

- наявність невизначеності;
- необхідність вибору альтернатив дій (при цьому потрібно мати на увазі, що відмова від вибору також є різновидом вибору);
- можливість оцінити ймовірність здійснення обраної альтернативи, тому що в ситуації невизначеності ймовірність настання подій у принципі не встановлена.

Ситуація ризику - це різновид ситуації невизначеності, коли настання подій імовірно. Іншими словами, ризик — це оцінена будь-яким способом імовірність, а невизначеність - це те, що не піддається кількісній оцінці.

Говорячи про невизначеність, слід зазначити, що вона може проявлятися по-різному:

- у вигляді ймовірнісних розподілів (розподіл випадкової величини точно відомий, але невідомо яке конкретне значення може мати випадкова величина);
- у вигляді суб'єктивних ймовірностей (розподіл випадкової величини невідомий, але відомі ймовірності окремих подій, отримані експертним шляхом);
- у вигляді інтервальної невизначеності (розподіл випадкової величини невідомий, але відомо, що вона може отримати будь-яке значення в певному інтервалі).

Першим кроком у проведенні якісного аналізу ризиків є чітке визначення всіх можливих ризиків бізнес-діяльності промислового підприємства.

Ризики можна класифікувати за можливими наслідками:

1. Припустимий ризик - це ризик рішення, у результаті нездійснення якого підприємству загрожує втрата прибутку. У межах цієї зони підприємницька діяльність зберігає свою економічну доцільність, тобто втрати є, але вони не перевищують розмір очікуваного прибутку.
2. Критичний ризик - це ризик, за якого підприємству загрожує втрата обсягів проляж, тобто зона критичного ризику характеризується небезпекою втрат, які свідомо перевищують очікуваний прибуток і можуть призвести до втрати всіх засобів, вкладених підприємством у проект.
3. Катастрофічний ризик - ризик, за якого існує можливість виникнення неплатоспроможності підприємства. Втрати можуть досягати величини, яка дорівнює майновому стану підприємства. Також до цієї групи відносять будь-який ризик, пов'язаний із прямою небезпекою для життя людей або виникненням екологічних катастроф [3, с.158].

За джерелами виникнення ризику класифікуються на:

1. Політичні - це ризики пов'язані з частими змінами уряду, державного устрою, нестабільністю політичної влади, неадекватністю політичних рішень;
2. Господарські - включають ризики зміни податкового законодавства, неадекватного менеджменту, відсутність попиту на продукцію, зміни цін постачальників тощо;
3. Форс-мажорні - пов'язані з виникненням стихійного лиха, міжнаціональних конфліктів та втрати майна при пожежі та інше.

Велика доля позикового капіталу при здійсненні підприємницької діяльності підвищує ризик порушення принципу ліквідності підприємства, тобто існує фінансовий ризик.

Прийняття підприємством малого і середнього бізнесу певної величини фінансового ризику на утримання як форми нейтралізації таких ризиків породжує проблему попередження ймовірних негативних наслідків для операційної, інвестиційної та фінансової діяльності такого суб'єкта господарювання - реалізації активної стратегії нейтралізації фінансових ризиків. Так, активна стратегія нейтралізації фінансових ризиків на противагу пасивній стратегії (стратегії уникнення ризиків) реалізується на основі сукупності спеціальних методів і фінансових технологій: диверсифікації фінансових ризиків; хеджування фінансових ризиків та страхування фінансових ризиків. У межах страхування можна виділити: самострахування, комерційне страхування (страхування фінансових ризиків із залученням страхових компаній) [13, с. 148].

Під самострахуванням слід розуміти створення певних фондів з метою фінансового покриття потенційних збитків (а також негативних фінансових результатів, додаткових

витрат фінансових, матеріальних та інших ресурсів) суб'єкта господарювання - страхового відшкодування.

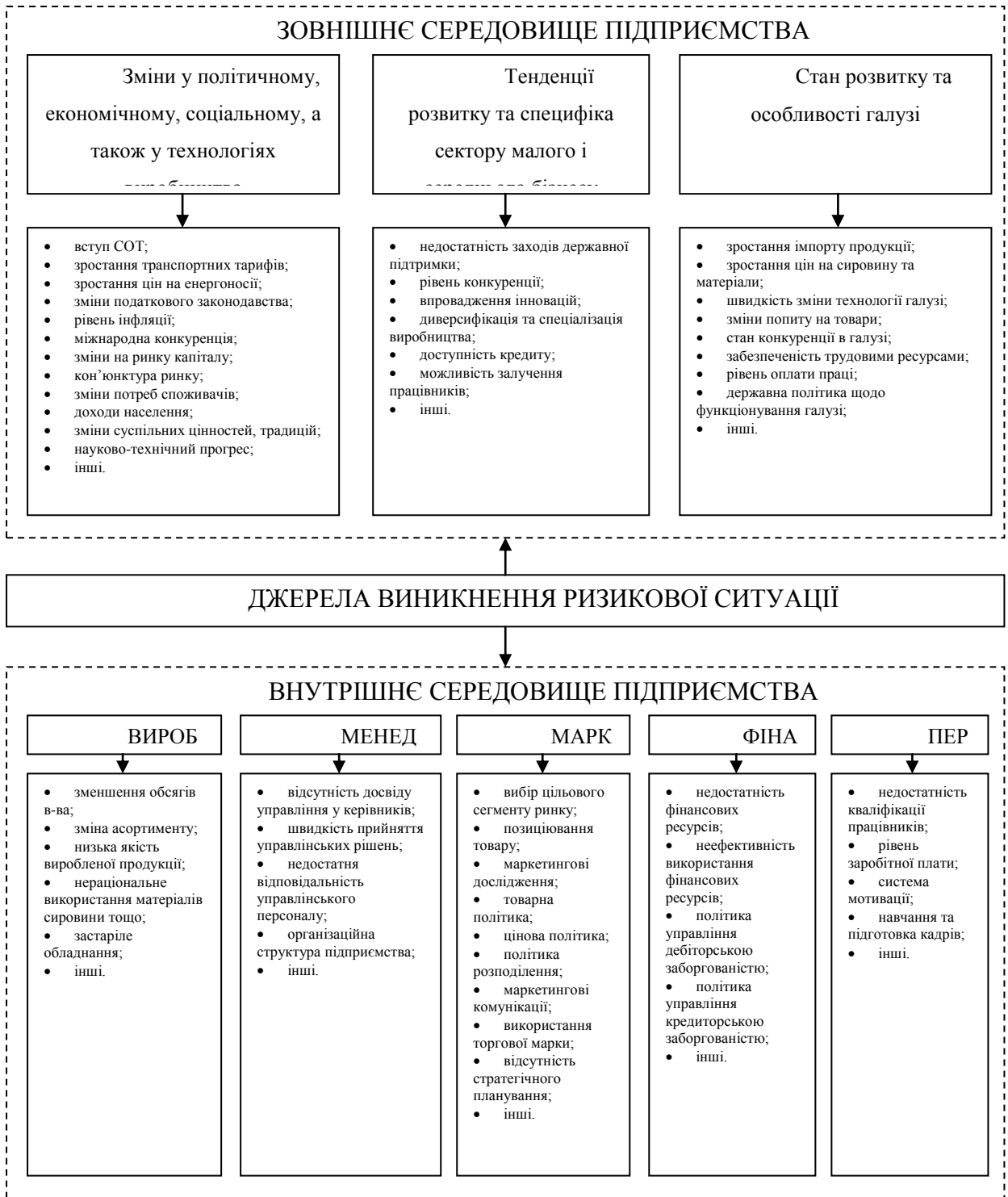
На відміну від самострахування, коли джерелом формування фінансових ресурсів для покриття потенційних збитків є внутрішні ресурси суб'єкта господарювання, страхування фінансових ризиків із залученням страхової компанії передбачає передачу всього фінансового ризику суб'єкта господарювання або його частини за певну плату (страхову премію) на утримання спеціалізованій фінансовій установі - страховій компанії. За такого варіанта джерелом покриття збитків суб'єкта господарювання в результаті настання несприятливих умов (страхового випадку) є фінансові ресурси страхової компанії.

Причиною виникнення ризикової ситуації є події у зовнішньому середовищі та дії підприємства, які спричиняють зменшення надходжень і збільшення витрат коштів порівняно з плановими показниками. Це дає можливість визначити чинники ризику, що впливають на грошові потоки малого і середнього підприємства відповідно до джерел виникнення ризикової ситуації (рис.1)

В умовах дії різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників ризику можуть використовуватися різні способи його зниження, які впливають на ті або інші сторони діяльності підприємства.

Аналіз рівня ризику доцільно здійснювати з використанням трьох груп показників:

1. Показники, які характеризують фінансово-економічний стан потенційного суб'єкта взаємовідносин, що може призвести в подальшому до неможливості або ускладнення виконання ним своїх зобов'язань перед підприємством (наприклад, коефіцієнт фінансової залежності; питома вага неліквідних активів у загальній вартості активів підприємства тощо). Для кожної групи суб'єктів (постачальники, покупці тощо) ці показники будуть відрізнятись.

Показники, що характеризують масштаб економічних втрат підприємства внаслідок часткового чи повного невиконання суб'єктом взаємовідносин своїх зобов'язань (наприклад, відношення величини економічних втрат, які можуть виникнути внаслідок невдалої спроби налагодити якісні взаємовідносини з конкретним суб'єктом, до загальної вартості активів підприємства).

Оцінювання ризиків взаємовідносин, які вже відбуваються, необхідно здійснювати на основі такого твердження: чим більше проблем у взаємовідносинах підприємства з конкретним суб'єктом, тим більша загроза їх ускладнення (якщо прослідковується тенденція до зростання проблем) або припинення взагалі (у разі, якщо ці проблеми стають суттєвими).

Для визначення рівня ризику взаємовідносин, які вже відбуваються, крім вищенаведених груп показників, доцільно використовувати комплексні показники: LRE^{ij} (рівень ризику ускладнення або припинення взаємовідносин з ініціативи промислового підприємства), LRS^{ij} (рівень ризику ускладнення або припинення взаємовідносин з ініціативи суб'єкта взаємовідносин з промисловим підприємством) та LRR^{ij} (загальний рівень ризику взаємовідносин із конкретним суб'єктом) [4, с.62]

Аналіз ризиків взаємовідносин підприємства малого і середнього бізнесу із суб'єктами внутрішнього і зовнішнього середовища пропонуємо здійснювати за етапами, наведеними на рис. 2.

Здійснення наведених етапів обумовлює швидке прийняття управлінських рішень. З метою аналітичного забезпечення управління ризиком у наукових джерелах пропонується застосовувати статистичні, експертні та інші методи, які дозволяють кількісно оцінити рівень ризику. Також розроблено методики обчислення відповідного комплексного показника [6] та визначення інтегральної оцінки, яка складається з об'єктивної та суб'єктивної компонент [10]. Крім того, використовуються аналітичні та класифікаційні моделі оцінки ризику банкрутства [8; 12].

Процес управління незалежно від його конкретного змісту завжди передбачає одержання, передачу, переробку й використання інформації. У ризик-менеджменті одержання надійної й достатньої в даних умовах інформації відіграє головну роль оскільки це дозволяє прийняти конкретне рішення в умовах ризику.

Перевагами малих і середніх підприємств є гнучкість, мобільність, здатність швидко пристосовуватись до змін ринкового попиту. З іншого боку, керівник як власник підприємства несе персональну майнову відповідальність щодо можливих негативних результатів прийнятого управлінського рішення. Слід зазначити, що специфікою функціонування сектору малого і середнього бізнесу є значна частка банкрутств: лише 15% таких підприємств є успішними, близько 50% припиняють діяльність протягом перших двох років існування [11]. У зв'язку з цим важливого значення набуває проблема врахування ризику під час здійснення господарської діяльності. Тому необхідно правильно оцінювати ступінь ризику й уміти управляти ним, щоб домогтися більш ефективних результатів на ринку.

Різноманіття застосовуваних у підприємницькій діяльності методів управління ризиком можна розділити на чотири групи:

- 1) методи відхилення від ризиків;

- 2) методи локалізації ризиків;
- 3) методи диверсифікації ризиків;
- 4) методи компенсації ризиків.

У випадках, коли розрахувати ризик неможливо, прийняття ризикових рішень відбувається за допомогою евристики. Евристика - це сукупність логічних прийомів і методичних правил теоретичного дослідження й пошуку істини.

Загальну сукупність основних стратегій нейтралізації ризиків, що найчастіше використовуються у сучасній практиці, поділяють на дві альтернативні форми - стратегія уникнення ризику та стратегія утримання ризику [13, с. 145].

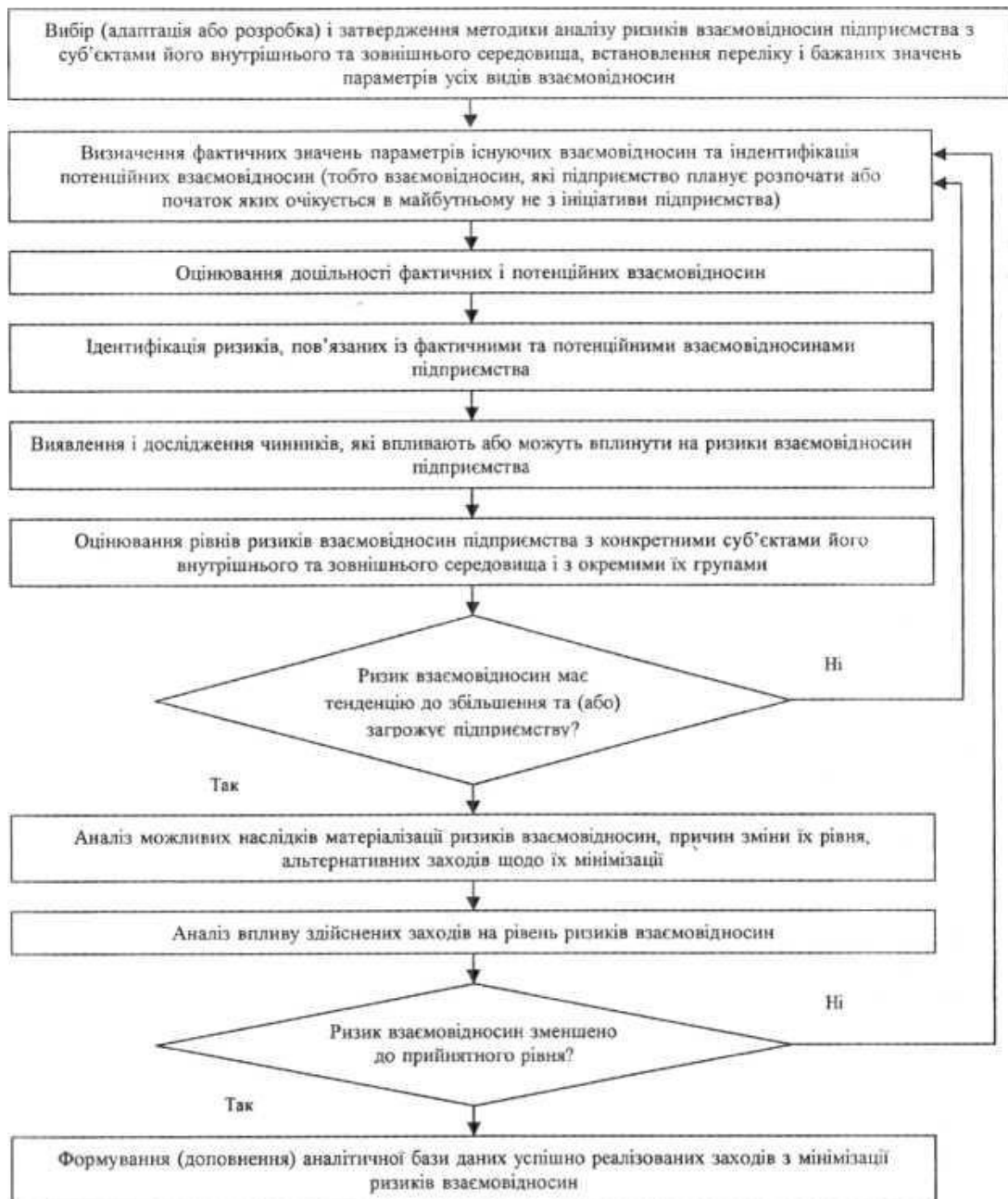

Рисунок 2. Етапи аналізу ризиків взаємовідносин підприємства із суб'єктами внутрішнього і зовнішнього середовища

Будь-яка стратегія нейтралізації ризиків суб'єкта господарювання включає

принаймні один (або кілька) методів нейтралізації ризиків як сукупність конкретних фінансово-математичних методик, технологій, способів і прийомів обґрунтування управлінських рішень щодо реалізації превентивних заходів фінансового, організаційного або правового характеру з метою забезпечення порівняння результативності господарської операції суб'єкта господарювання із відповідним рівнем ризику. Загалом, у сукупності і таких методів нейтралізації ризиків виділяють кілька основних, серед яких: страхування ризиків, диверсифікація ризиків, хеджування фінансових ризиків на основі похідних цінних паперів.

Визначаючи особливості стратегії утримання ризиків, не слід забувати і про рівень ризику, який приймається на утримання суб'єктом господарювання, а також доцільність такого утримання. Для дослідження даної проблеми використовується поняття: толерантності ризику як форми виміру (якісного або кількісного) співвідношення між рівнем цільового показника (як правило, величини прибутку) та рівнем ризику, що пов'язаний із його досягненням. Для кількісної оцінки толерантності ризику суб'єкта господарювання можна використовувати модель запропоновану В.В. Вітлінським [5]:

$$\tau = \frac{2 \times (\bar{X} - X_{\eta}) \times \sigma^2 X}{(\bar{X} - X_{\eta})^2} \quad (1)$$

де τ - кількісна оцінка толерантності ризику суб'єкта господарювання; \bar{X} - очікувана величина цільового показника X (розраховується як математичне очікування абсолютних значень цільових показників за n попередніх періодів); X_{η} - безризикове абсолютне значення цільового показника X ; σ^2 - дисперсія цільового показника X .

Особливим напрямком управління ризиками (у частині їх нейтралізації), прийнятих суб'єктом господарювання на утримання, є диверсифікація ризиків, яка передбачає портфельний аналіз і може використовуватися як для диверсифікації ризиків, що пов'язані з конкретними активами (наприклад, цінні папери), так і ризиків, носіями яких є господарські операції.

У сучасній практиці використовуються два основні критерії диверсифікації - фінансово-математична форма узгодження рівня ризику суб'єкта господарювання та абсолютної величини цільового показника.

У випадку використання в процесі диверсифікації ризиків прибутковості (рентабельності) як цільового показника можливе обґрунтування таких критеріїв (обмеження оптимізації):

- максимізація рентабельності (цільового показника диверсифікації) за фіксованого максимального рівня ризику;
- мінімізація рівня ризику за фіксованого мінімального рівня рентабельності (цільового показника).

Ще одним із напрямків нейтралізації ризиків є активна стратегія нейтралізації з використанням похідних цінних паперів - хеджування фінансових ризиків, який полягає в обґрунтуванні управлінських рішень щодо стратегії здійснення зустрічних торговельних операцій з купівлі-продажу базових активів на основі сукупності похідних фінансових інструментів.

Ризик є постійним супутником бізнес-діяльності будь-якого підприємства малого і середнього бізнесу, тому необхідно розраховувати його кількісну величину з урахуванням значущості настання кожної ризикованої події, яка може супроводжувати кожний підприємницький проект. Основними результатами якісного аналізу ризиків є: виявлення

конкретних ризиків проекту і причин, які їх породжують, аналіз гіпотетичних наслідків можливої реалізації визначених ризиків, пропозиції заходів щодо мінімізації збитку та їх вартісна оцінка. До додаткового, але також досить значного результату якісного аналізу варто віднести визначення граничних значень можливої зміни всіх чинників (змінних) проекту, які перевіряються на ризик.

Застосування ситуаційного підходу до управління ризиком передбачає визначення впливу ризикової ситуації на параметри економічної діяльності підприємства. Його можна застосовувати як практичний орієнтир при визначенні основних причин виникнення ризикової ситуації.

Використання запропонованої методики аналізу ризиків взаємовідносин підприємства із суб'єктами його внутрішнього та зовнішнього середовища дасть змогу керівникам та спеціалістам вчасно отримувати комплексну інформацію для ефективного управління ризиками, запобігати настанню фінансових втрат підприємства та підвищити ефективність функціонування підприємств малого і середнього бізнесу.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 №436-IV. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Балабанова Л.В., Холод В.В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: Навч. посібник. - К.: Професіонал, 2006. – 448 с.
3. В.Г. Щербак, О.В. Щербак. Невизначеність і ризик у бізнес-діяльності промислового підприємства // Актуальні проблеми економіки. — 2010. - №4. — с.156-161
4. В.М. Чубай, О.В. Тесак. Аналіз ризиків взаємовідносин промислового підприємства із суб'єктами його внутрішнього і зовнішнього середовища // Актуальні проблеми економіки. - 2011. - №9. - с.54-65
5. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: Навч. посібник для самостійного вивчення дисципліни. - К.: КНЕУ, 2005.-292 с.
6. Внукова Н.М., Смоляк В.А. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики. - Х.: Харк. нац. екон. ун т; ІНЖЕК, 2006. - 180 с.
7. Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки. - О.: НАН України; Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень, 2003. - 164 с.
8. Диагностика банкротства, санация и перспективная оценка средств предприятия в условиях влияния негативных внешних факторов / В.А. Малышенко, К.А. Малышенко, О.Н. Поповченко, М.А. Рябчиков; Под общ. ред. В.В. Дорофиевко. – Донецк, 2003. - 228 с.
9. Клейнер Г.Б., Тамбовцев В.Л., Качалов Р.М. Предприятия в нестабильной экономической среде: риски, стратегия, безопасность / Под общ. ред. С.А. Панова, Г.Б. Клейнера. - М.: Экономика, 1997. - 286 с.
10. Кузьмін О.С., Подольчак Н.Ю., Подольчак Н.О. Управління ризиками в інноваційній діяльності: Навч.-метод. посібник. - Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2009. — 176 с.
11. Мазоль С.И. Экономика малого бизнеса: Учеб, пособие для студентов экон. спец, вузов. - Минск: Книжный дом, 2004. - 270 с.
12. О.О. Соломенко, О.А. Виноградов. Інформаційне забезпечення управління

ризиковою ситуацією на малому підприємстві // Актуальні проблеми економіки. - 2010.- №4.-с.144-149

13. П.В. Пузирьова. Базові методи нейтралізації фінансових ризиків у підприємницькій діяльності // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №5. - с.143-149

14. Тэпман Л.Н. Риски в экономике: Учеб, пособие для вузов / Под ред. В.А. Швандара. - М.: ЮНИТИ ДАНА, 2002. - 380 с.

15. Фінансові результати діяльності підприємств України за січень-грудень 2010 року за даними експрес-випуску Державного комітету статистики України від 16.02.2011 №32 // www.ukrstat.gov.ua.

16. Шегда А.В., Голованенко М.В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: Навч. посібник / За ред. А.В. Шегди. - К.: Знання, 2008. - 271с.

Annotation. This article explores the risks in the activities of small and medium businesses. Defined classification and sources of risk situations. The methods of diversification and methods of risk analysis.

Key words: risk, uncertainty, diversification, small and medium businesses, factors and methods of evaluation of risk, strategy risk avoidance.

УДК 33.025.3:347.7

Рибчинський О.М., старший викладач кафедри економіки підприємства

СИСТЕМА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ПІДПРИЄМСТВА

В статті обґрунтовано доцільність захисту комерційної таємниці та наведено критерії визначення відомостей, що її становлять.

Ключові слова: комерційна таємниця, захист інформації, відомості, які становлять комерційну таємницю, конфіденційна інформація.

Дуже часто при прийомі на роботу адміністрація наполягає на підписанні працівниками зобов'язання про нерозголошення інформації, що становить комерційну таємницю. Слід зауважити, що попередньо працівник обов'язково повинен бути ознайомлений з переліком такої інформації. Адже якщо йому не відомо про те, які відомості належать до комерційної таємниці, то, відповідно, він не несе відповідальності за їх розголошення.

Відомості комерційного характеру є комерційною таємницею чи конфіденційною інформацією лише у тому разі, якщо це документально підтверджено відповідним волевиявленням їх власника.

Конкуренція є рушійною силою ринкової економіки. Саме вона стимулює виробництво товарів, яких потребує споживач, сприяє встановленню обґрунтованих цін на товари, підвищенню якості товарів, послуг та поліпшенню умов їх реалізації.

Взагалі конкуренцію можна охарактеризувати як змагання між суб'єктами ринку з метою здобуття, завдяки власним досягненням, переваг над іншими суб'єктами ринку; однак варто зазначити, що не завжди такі переваги досягаються легітимними шляхами.